

УДК 332.1

Франчук Ю.О.

Луцький національний технічний університет

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Стаття присвячена аналізу рівня розвитку малого підприємництва у регіонах України та його впливу на соціально-економічне становище регіонів.

Ключові слова: мале підприємництво, малий бізнес, вплив на регіон.

Вахович І.М., Франчук Ю.А.

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

Стаття посвящена аналізу рівня розвитку малого підприємництва в регіонах України та його впливу на соціально-економічне становище регіонів.

Ключевые слова: малое підприємництво, малий бізнес, вплив на регіон.

Vakhovych I., Franchuk I.

REGIONAL FEATURES OF SMALL BUSINESS DEVELOPMENT IN UKRAINE

The article analyzes the level of small business development in the regions of Ukraine and its impact on regional social-economic situation.

Keywords: small entrepreneurship, small business, the impact on the region.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Мале підприємництво (МП) є невід'ємним елементом соціально-економічної системи регіону, рушієм інноваційного розвитку, потужним засобом зайнятості та підвищення рівня добробуту населення. В цьому контексті особливо актуальним є стимулювання його розвитку, проте визначення пріоритетних напрямів підтримки та інструментів стимулювання потребує оцінки становища МП у регіонах України.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Дослідженню різноманітних аспектів розвитку малого підприємництва присвячували свої наукові праці багато вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких Азізова Є.А., Долгальова О.В., Домбровский В.С., Дутченко О.М., Кампо Г.М., Ольвінська О.Ю., Петрішева І.В., Рубан М.М., Соболенко І.А., Усик В. та ін. Існуючі методологічні підходи містять обґрунтовані показники, проте, часто, вони або не враховують всіх аспектів діяльності суб'єктів МП, або передбачають використання даних, які неможливо отримати від існуючих виробників статистичної інформації. Тому подальші дослідження у цій сфері залишаються актуальними.

Цілі статті: оцінка рівня розвитку малого підприємництва у регіонах України і його впливу на соціально-економічне становище регіонів та співставлення отриманих результатів, що в подальшому стане передумовою розробки та підбору конкретних інструментів стимулювання розвитку МП.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналітичне дослідження пропонується здійснювати на основі розрахунку інтегральних індексів з використанням формули середньої геометричної модифікованої. Детальний перелік обраних для аналізу показників поданий у таблиці 1, аналізований період – 2009-2013 рр.

Таблиця 1

Система показників оцінки розвитку малого підприємництва у регіонах України

I. Соціально-економічний розвиток МП	
Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, од	
Кількість фізичних осіб-підприємців у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, од	
Динаміка змін кількості суб'єктів МП на 10 тис. осіб наявного населення	
Кількість припинених суб'єктів господарювання у розрахунку на 1 тис. створюваних, од	
Обсяг реалізованої продукції малими підприємствами регіону в розрахунку на одного зайнятого на малих підприємствах, тис. грн	
Обсяг реалізованої продукції ФОП регіону в розрахунку на одного зайнятого у ФОП регіону, тис. грн	
Частка малих підприємств, які одержали прибуток до оподаткування у загальній кількості малих підприємств регіону, %	
Валові капітальні інвестиції на одного зайнятого на малих підприємствах, тис. грн	
Середньомісячна заробітна плата найманих працівників на малих підприємствах, грн	
Відношення середньомісячної заробітної плати працівників малих підприємств до середньомісячної ЗП на підприємствах регіону, %	
II. Вплив МП на розвиток регіону	
Частка продукції малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції підприємствами регіону, %	
Частка продукції ФОП у загальному обсязі реалізованої продукції регіону, %	
Частка валових капітальних інвестицій малих підприємств у загальному обсязі валових капітальних інвестицій підприємств регіону, %	
Частка єдиного податку у загальному обсязі податкових надходжень регіону, %	
Частка зайнятих працівників у ФОП у загальній чисельності зайнятих у регіоні, %	
Частка зайнятих працівників на малих підприємствах у загальній чисельності зайнятих на підприємствах регіону, %	
Частка найманих працівників у ФОП у загальній чисельності найманих працівників регіону, %	
Частка найманих працівників на малих підприємствах у загальній чисельності найманих працівників на підприємствах регіону, %	
Частка доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості у загальному обсязі грошових доходів домогосподарств регіону, %	

Одним із найпоширеніших індикаторів, що використовуються для характеристики рівня розвитку МП є щільність (density), тобто, кількість суб'єктів малого підприємництва у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення (рис.1) (тут і далі – дані Державної служби статистики України [1], якщо не вказано інше).

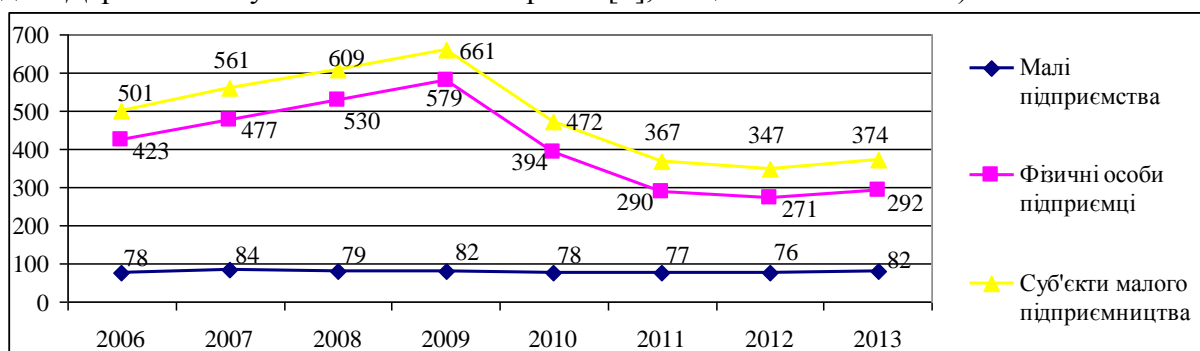

Рис.1. Кількість суб'єктів малого підприємництва у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення у 2006-2013 рр.

Лідерами за кількістю суб'єктів малого підприємництва у розрахунку на 10 тис. осіб населення є міста Київ та Севастополь, Одеська, Миколаївська, Київська та Харківська області, а також АРК; аутсайдерами – Житомирська, Івано-Франківська,

Рівненська, Сумська і Тернопільська області. Загалом, суб'єкти МП орієнтуються на галузі, де є перспектива попиту і швидкої доходності. Проте, залежно від специфіки виду діяльності, виду реалізованої продукції та кінцевого споживача виділяються:

- фізичні особи підприємці - така організаційно-правова форма характеризується реєстраційними, податковими і банківськими спрощеннями, обмеженнями щодо певних видів діяльності та обирається суб'єктами, що мають невеликий стартовий капітал, в основному планують реалізовувати продукцію фізичним особам та не мають наміру в подальшому перепродавати власну справу;

- малі підприємства, що передбачає складнішу процедуру реєстрації, подання звітності тощо, проте характеризується відповідальністю за зобов'язаннями в межах статутних внесків, відсутністю обмежень щодо видів діяльності, вважається більш надійною з точки зору бізнес-партнерства та бажанішою при роботі з великими клієнтами. Малі підприємства більшою мірою працюють у галузях торгівлі і ремонту автотранспортних засобів, промисловості, сільського господарства, будівництва, операцій з нерухомим майном.

В цілому, у 2013 році 21,9 % всіх суб'єктів МП припадало на малі підприємства, а 78,1 % – на фізичні особи-підприємці. У регіональному розрізі, малі підприємства займають вагомую позицію у структурі суб'єктів МП у м. Києві (43,9 %), Дніпропетровській (25,3 %), Київській (22,9 %), Одеській (22,3 %) та Львівській (21,7 %) областях, а фізичні особи-підприємці – переважно у західних регіонах України. В порівнянні з 2009 роком, коли малі підприємства і ФОП становили 12,4 % і 87,6 % всіх суб'єктів малого підприємництва відповідно, ситуація дещо змінилась, що відображається і у реєстраційних даних щодо юридичних та фізичних осіб (рис.2).

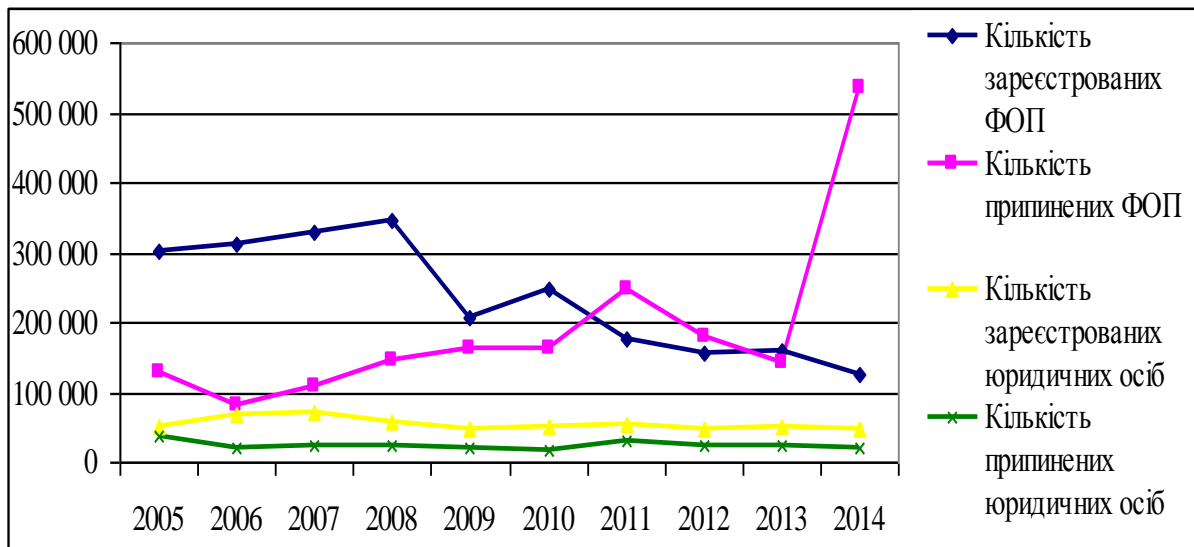
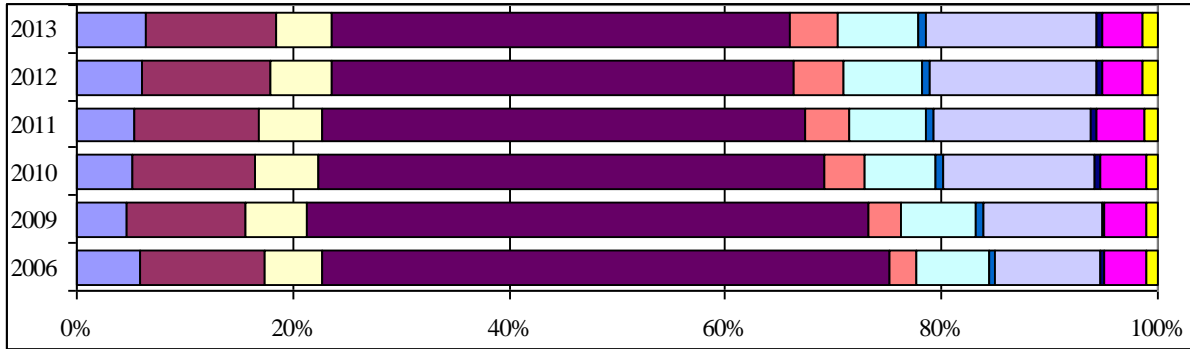

Рис.2. Реєстраційні дані щодо юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців у 2005-2014 рр. [2]

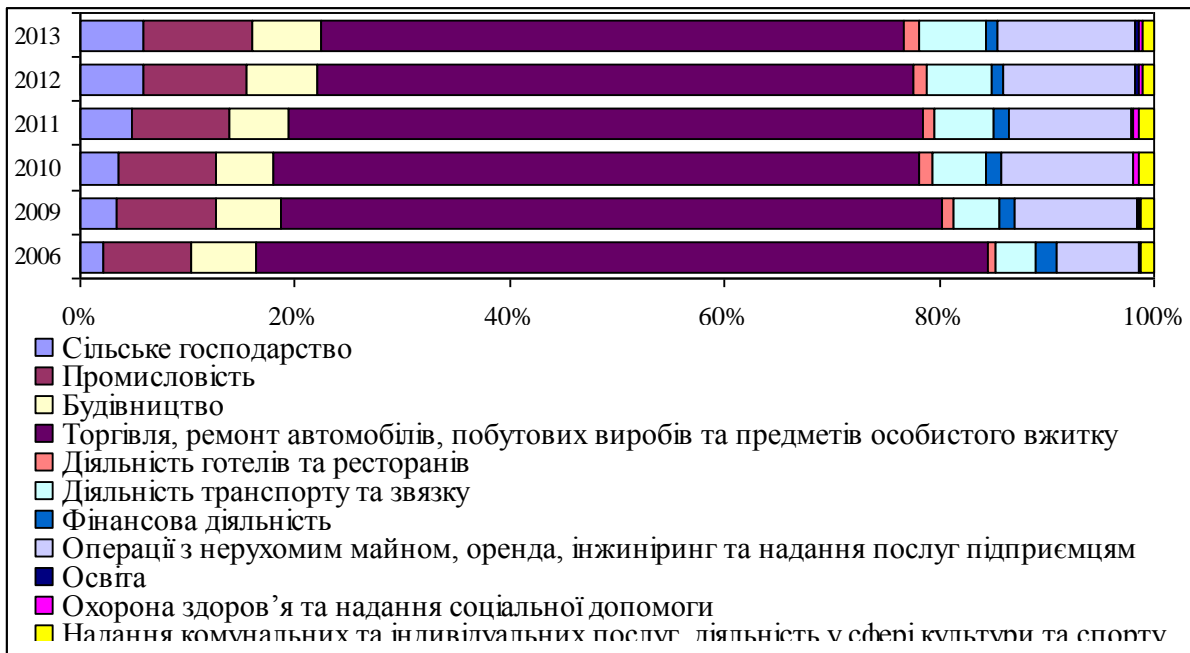
Загалом, невеликий розрив між кількістю зареєстрованих і припинених суб'єктів господарювання зумовлений особливостями життєвого циклу малих форм господарювання. Проте, як видно з рис.1 і рис.2, особливо негативна тенденція щодо кількості суб'єктів МП спостерігалась у 2008-2009 рр. та 2010-2011 рр. В першому випадку вона була спричинена світовою фінансовою кризою та загальним економічним спадом в країні. Що ж до 2010-2011рр., можна виділити наступні причини погіршення ситуації: недосконалість політики дерегуляції, проголошеної тогочасним урядом, зокрема її погана спрямованість (не на дійсно важливі для підприємців проблеми); недостатня продуманість, неквапливість у виправленні помилок; незадовільна

виконавча дисципліна на місцях, відсутність дієвих механізмів контролю за втіленням законодавства та «зворотного зв'язку», незадовільна робота Держпідприємництва [3]; інші негативні зміни, корупція, скорочення доступу до фінансування, посилення податкового тиску, недосконалість прав власності, розгортання діяльності великими магазинами і мережами роздрібної торгівлі.

Скорочення чисельності ФОП (зайнятих в основному у роздрібній торгівлі) відобразилось на галузевій структурі малого підприємництва (рис.3), хоч спочатку ситуація виглядає так, ніби відбулась переорієнтація суб'єктів МП на виробничі галузі.

а) зайнятість у суб'єктах МП

б) обсяг реалізованої продукції суб'єктами МП

Рис. 3. Зайнятість і обсяг реалізованої продукції суб'єктами малого підприємництва у розрізі видів економічної діяльності у 2006-2013 рр.

За обсягом реалізованої продукції у розрахунку на одного зайнятого у суб'єктах малого підприємництва безсумнівним лідером є м. Київ (з середнім показником у 361,7 тис.грн), центральні, південні і східні регіони України, тоді як найгірші показники - у західних і північних регіонах (зокрема у Рівненській області - 103,4 тис. грн). Проте, саме найгірші регіони характеризуються високою часткою реалізованої суб'єктами МП продукції у її загальному обсязі (при середньому показнику по країні у 21,4 %, у Закарпатській, Кіровоградській, Рівненській і Чернігівській областях цей показник перевищує 35,0 %, а у Вінницькій, Житомирській, Херсонській, Хмельницькій, і Севастополі – 40,0 %, досягаючи максимуму у Чернівецькій області – понад 50,0 %).

Частка прибуткових малих підприємств в Україні за аналізований період становила 62,82 % (найприбутковішим ВЕД є сільське господарство, а найменш прибутковими - операції з нерухомим майном, фінансова, страхова діяльність, сфера мистецтва, спорту, розваг і відпочинку, тимчасового розміщення, організації харчування).

Вплив суб'єктів МП на податкові надходження регіону розглянемо в контексті сплаченого ними єдиного податку, згідно чого найбільшим такий вплив є у Закарпатській (у 2013 році частка сплаченого суб'єктами господарювання єдиного податку у загальному обсязі податкових надходжень досягла 12,0 %), Тернопільській і Чернівецькій областях, а найменшим - у Дніпропетровській і Донецькій.

Важливим показником розвитку малого підприємництва є їх інвестиційна активність, яку пропонуємо розглядати в контексті обсягу валових капітальних інвестицій у розрахунку на одного зайнятого на малих підприємствах, згідно чого найбільш інвестиційно-активними є малі підприємства м. Києва з показником 29,3 тис. грн, Закарпатської (21,7 тис. грн), АР Крим (16,7 тис. грн), Дніпропетровської (14,4 тис. грн), Харківської (13,5 тис. грн) областей і м. Севастополя (13,09 тис. грн), а найменш інвестиційно-активними – Сумської, Чернігівської, Житомирської областей (з обсягом інвестицій до 7 тис. грн. на одного зайнятого). Близько 52,0-54,0 % валових капітальних інвестицій малих підприємств спрямовують на будівництво, 30,0-35,0 % на придбання нових основних засобів і інших необоротних матеріальних активів, 11,0-13,0 % - раніше існуючих основних засобів, решта – інвестиції в нематеріальні активи. Половина усіх капітальних інвестицій здійснюється малими підприємствами, що займаються операціями з нерухомим майном, орендою, інжинірингом і наданням послуг підприємцям, близько 15,0 % - торгівлі і ремонту автотранспортних засобів, 11,0 % - промисловості. Загалом, інвестиційна діяльність малих підприємств здійснює найвагоміший вплив на економічне становище Закарпатської області, де у період 2009-2011 рр. 29,5 % усіх капітальних інвестицій здійснювались малими підприємствами, а також АР Крим, Львівської, Тернопільської, Харківської, Херсонської областей, Києва та Севастополя.

Щодо інноваційної активності, лише 16,9 % малих підприємств є інноваційно-активними (25,0 % середніх та 43,4 % великих підприємств), при чому, показник погіршився у 2010-2012 рр. в порівнянні з 18,4 % у 2008-2010 рр. На малих інноваційних підприємствах працює 17,6 % усіх зайнятих працівників і вони реалізують 19,8 % від загального обсягу продукції малих підприємств. Позитивним фактом є те, що діяльність інноваційних малих підприємств характеризується найвищим показником реалізації нової для ринку продукції – 6,4 % (проти 5,2 % продукції середніх підприємств і 5,5 % - великих), що підкреслює їх високу гнучкість, швидку пристосовуваність до зміни попиту та орієнтацію на специфічні потреб споживачів. 62,5 % інновацій малих підприємств - це маркетингові і організаційні інновації, а технологічними (тобто спрямованими на розширення номенклатури та поліпшення якості продукції, зміну застарілого обладнання і процесів, вихід на нові ринки, зменшення негативного впливу на навколишнє середовище) є лише 37,5 % інновацій. У структурі витрат на технологічні інновації переважають витрати на придбання машин і обладнання – 56,6 %, внутрішні НДР - 36,8 %, зовнішні НДР - 3,6 % і на придбання зовнішніх знань - 8,1 %.

В контексті аналізу соціального аспекту розвитку малого підприємництва, слід зазначити, що за період, що аналізується, у суб'єктів малого підприємництва було зайнято 45,9 % усіх зайнятих працівників (з яких 26,0 % - у ФОП, решта – на малих підприємствах). Найвищим (понад 60,0 %) цей показник був у Закарпатській, Івано-Франківській, Рівненській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій, Чернівецькій областях та у м. Севастополі, найнижчим (33,0-35,0 %) у Дніпропетровській, Донецькій областях та м. Києві. Щодо оплати праці на малих підприємствах, за цим показником

лідують м. Київ та м. Севастополь, Дніпропетровська, Донецька Запорізька, Київська, Одеська, Полтавська і Харківська області, тобто області які в цілому характеризуються високим рівнем середньомісячної оплати праці штатних працівників і соціально-економічного розвитку, а на малих підприємствах Волинської, Житомирської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Рівненської, Тернопільської, Херсонської і Чернігівської областей оплата праці була найнижчою по країні. В цілому по Україні, частка доходів від підприємницької діяльності і самозайнятості у загальному обсязі грошових доходів у 2009-2013 рр. була найвищою у Закарпатській (19,2 %), Івано-Франківській (10,6 %), Херсонській (11,1 %), Чернівецькій (9,2 %) та Миколаївській (9,0 %) областях, тоді як у Дніпропетровській, Донецькій і Харківській областях - лише 3,0-3,5 %.

На підставі обраних для аналізу показників було розраховано інтегральний індекс розвитку малого підприємництва у регіонах України та інтегральний індекс впливу МП на соціально-економічний розвиток регіонів. На рис.4 і рис.5 подано картографічне зображення отриманих результатів.

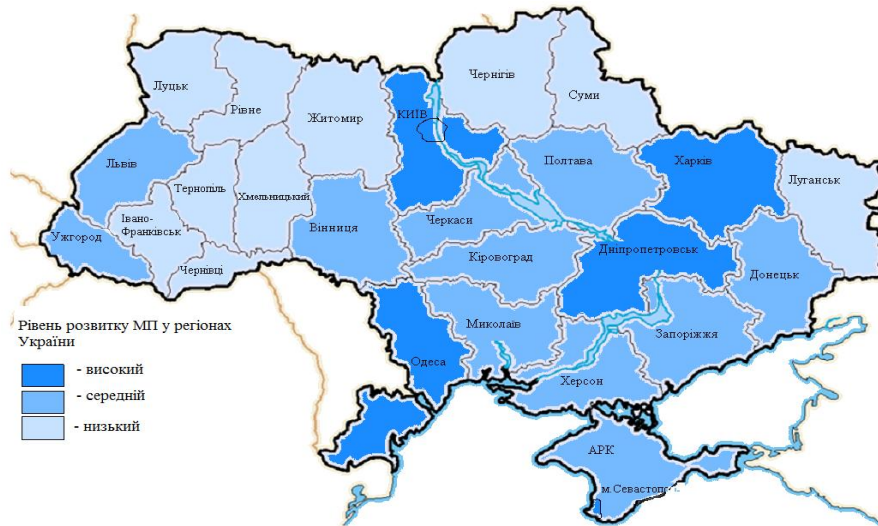

Рис.4. Оцінка рівня розвитку малого підприємництва у регіонах України

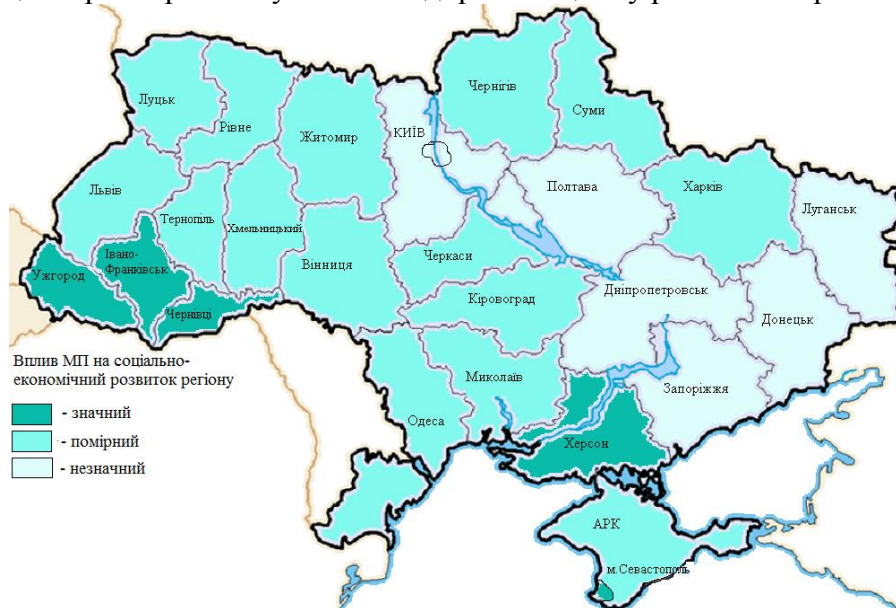

Рис.5. Оцінка впливу малого підприємництва на соціально-економічний розвиток регіонів

Співставлення рівня розвитку малого підприємництва та його впливу на соціально-економічний розвиток регіону подано на рис.6.

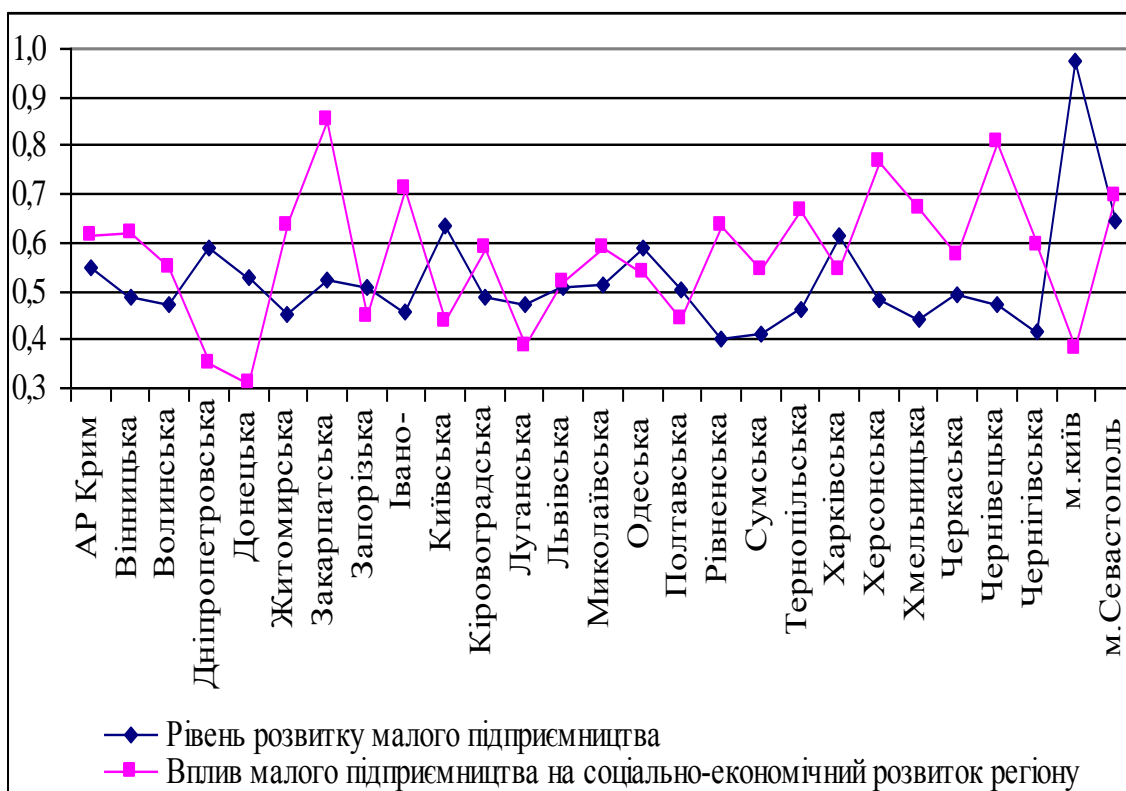

Рис.6. Співставлення рівня розвитку малого підприємництва та його впливу на соціально-економічний розвиток регіону

Як бачимо, високим і середнім рівнем розвитку малого підприємництва характеризуються центральні, південні і східні регіони України, а також Закарпатська і Львівська області. В більшості випадків, це території із загальним високим рівнем соціально-економічного розвитку і високими показниками концентрації в них економічного потенціалу. Диференціація індексу розвитку МП у регіонах України становить 2,4 рази з максимальним значенням у м. Києві (0,974) та мінімальним – у Рівненській області (0,402), тоді як вплив малого підприємництва на розвиток регіонів навпаки вищий на заході країни, та подекуди на півночі і півдні, тобто там, де воно є не лише потужним інструментом зайнятості населення, а й повинне виступити локомотивом економічного розвитку територій і, відповідно, де ефект від стимулювання його розвитку буде найбільшим. Диференціація цього індексу становить 2,7 разів з максимальним значенням у Закарпатській області (0,851) та мінімальним – у Донецькій (0,311).

Висновки. В результаті проведеного аналізу встановлено, що рівень розвитку малого підприємництва в регіонах України характеризується значними диспропорціями: високим характеризуються регіони, що займають в Україні провідні позиції і за іншими показниками соціально-економічного розвитку (центральні, східні і південні області), проте вплив МП на загальне становище цих регіонів є незначним, і, навпаки, у західних регіонах, що в цілому характеризуються меншою економічною активністю, рівень розвитку МП є нижчим, проте там воно здійснює вагомий вплив на регіон. Виявлені особливості доцільно використовувати при розробці регіональних програм та виборі інструментів стимулювання розвитку малого підприємництва.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
2. Статистичні дані щодо державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців [Електронний ресурс] // Державна реєстраційна служба України. – Режим доступу: <http://drsu.gov.ua/>.
3. Чому не працює дерегуляція? / Проект «Популярна економіка. Моніторинг реформ» // Case Україна. – 14 жовтня 2013 р. - №14. – 29 с.